

МИЛАН ШИПКА (Сарајево)

ДЕКЛИНАЦИЈА ОЈКОНИМА КОТОР-ВАРОШ И НЕКА НАЧЕЛНА ПИТАЊА У ВЕЗИ С ТИМ

Ојконим *Котор-Варош*, име града и општинског центра у Босни, у близини Бањалуке, занимљив је с ономастичког, а још више с нормативистичког (стандардолошког) становишта. Онимизирана мађарска посуђеница *városh* или *vārosh* (изв. мађ. *város*) у нас је широко распрострањена. Тако једночлани ојконим *Варош* налазимо у Босни и Херцеговини (код Калиновика), у Хрватској (код Пуле), у Србији (код Ражња и Сврљига), у Македонији (код Прилепа) и у Словенији (код Бистрице). У Именику места у Југославији¹ забиљежене су и изведенице *Варошнице* (код Жепча и Рогатице, БиХ) те *Варошлук* (код Травника) с карактеристичним турским наставком *-лук*. И већи број двочланих имена мјеста у нас има у свом саставу хунгаризам *варош*: *Нова Варош* (у Санџаку, Србија), *Левањска Варош* (код Ђакова), *Бродски Варош* (код Сл. Брода), *Нови Варош* (код Старе Градишке), затим, у обрнутом поретку, *Варош Босиљевска* (код Дуге Ресе, Хрв.), *Варош Ловречка* (Врбовец, Хрв.), па онда *Варош Село* (Урошевац, Косово) — са двоименичком структуром. Неки ојконими имају у свом саставу и придјев изведен од *варош*: *Варошка Ријека* (Бос. Крупа). Ту је, на крају, и полусложеница *Котор-Варош*, о којој је овдје управо ријеч.

Основни проблем који се у вези с ојконимом *Котор-Варош* јавља у пракси јесте његова деklinација. Апелатив *варош* у српскохрватском језику је двородан и може се деklinирати по I (мушкој) промјени: *варош*, *вароша*, *варошу*... и IV (женској): *варош*, *вароши*, *вароши*... Ово друго је данас, чини се, много чешће². То потврђују и савремени рјечници (РМС³,

¹ Издање *Службени лист СФРЈ*, Београд, 1973.

² У *Рјечнику страних ријечи* Б. Клаића, изд. Накладни завод МХ, Загреб 1987. стр. 1407б, стоји: „*Вáрош*, *вáроши* (*каткад* и *вáрош*, *вáроша*, м. рода) мађ. (*varos*) град.“

³ *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*, МС-МХ, Нови Сад — Загреб, књ. I, 1967, 333б.

РСАНУ⁴ и др.). Пошто полусложенице у нас добијају род према другом члану, било би сасвим могуће да *Котор-Варош* буде мушког или женског рода. Отуда у пракси и стручној литератури колебања — сусреће се и једна и друга деклинација. Сами Которварошани, међутим, име свога града осјећају и мијењају као именицу мушког рода: *Кòтор-Вáрош*, *Кòтор-Вáроша*, *Кòтор-Вáрошу*... (управо с тим акцентима). Такву промјену, али с друкијим акцентом, засвједочује и РСАНУ:

„Кòтор-Вáрош, Кòтор-Вáроша м варошица у централној Босни јогоисточно од Бање Луке.“⁵

И у Правопису двију Матица (1960), у рјечничком дијелу, забиљежено је: „Кòтор-Вáрош, ген. Кòтор-Вáроша“⁶, опет, дакле, у мушком роду.

Насупрот томе, аутори ППС упућују на женски род: „Котор-Варош, ген. Котор Вароши“⁷. Још раније је проф. Ј. Вуковић, у своме Правопису писао:

„У нашој штампи налазимо често Котор Варош, из Котор Вароша и сл., а то је неправилно. Ово име треба писати **Котор-Варош** — исто као што пишемо Хан-Пијесак (везано цртицом), Демир-Капија и слично.“⁸

Остали правописни приручници или не биљеже тај ојконим (Белић, Боранић), или га дају у номинативу — без ознаке рода и падежног облика на основу кога би се род могао утврдити. То се састављачима правописних приручника не може узети за гријех, јер проблем није ортографске него морфолошке природе.

Колебања и нормативистичке недоумице око промјене ојконима *Котор-Варош* најбоље се огледају, гдје би другдје, него у Речнику језичких недоумица. У првом издању тога Клајновог дјела (1981) стоји: „**Котор-Варош**, из Котор-Вароша, у Котор-Варошу (м. рода)“⁹, а у другом (1987): „**Котор-Варош**, по традицији је м. рода (из Котор-Вароша, у Котор-Варошу), али се у новије време јавља и као ж. род (из Котор-Вароши, ППС).“¹⁰

Шта, дакле, с обзиром на овакву ситуацију, треба прихватити као норму и шта језички савјетодавци могу препоручити као рјешење?

У стручној литератури већ је изнесено мишљење да треба поштовати онај облик који одговара језичком осјећању становника тога мјеста, дакле: *Котор-Варош*, *Котор-Вароша*, *Котор-Варошу*...¹¹. Такав став је оспораван

⁴ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, књ. II, 1962, 412б.

⁵ Н.д., књ. X, 1978, 334а.

⁶ *Правопис хрватскохрватског књижевног језика*, МХ-МС, Загреб - Нови Сад, 1960, 397б.

⁷ Др Св. Мрковић—М. Ајановић—др З. Диклић, *Правописни приручник српскохрватског-хрватскохрватског језика*, ИП „Свјетлост“ Сарајево - ООУР Завод за уџбенике, II изд. Сарајево, 1975, 161б.

⁸ Д-р Јован Вуковић, *Правопис савременог нашег језика (Анализа правописних правила и практична упутства за њихову примену)*, I дио: *Употреба великог слова и сложене ријечи*, „Свјетлост“ Сарајево, 1952, 63.

⁹ Иван Клајн, *Како се каже – Речник језичких недоумица*, БИГЗ Београд, 1981, 64б.

¹⁰ Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, НОЛИТ, Београд, 1987, 68б.

¹¹ Милан Шипка, *из Котор-Вароши или из Котор-Вароша?* — „Просвјетни лист“ Сарајево 15. II 1981, 17.

аргументом да је женска промјена лексеме *варош* чешћа и да је по томе у складу „са законитостима модерног књижевног језика“ те да стога „двојбе не би требало бити: исто као што фигурира примјена *варош-вароши* и *варош-вароша*, тако треба да буде дозвољено и *Котор-Вароши* и *Котор-Вароша*.“¹²

Разлога за „двојбу“ и друкчије мишљење ипак има. Са нормативистичког (стандардолшког) становишта остаје питање може ли, и треба ли, *Котор-Варош* да буде изузетак. У свим сличним случајевима, кад је ријеч о именима са новоштокавског дијалекатског подручја и облицима који одговарају савременом стандардном језику, установљено је правило да се у погледу рода, броја и падежа равнамо према говору мјештана.¹³ Тако ће бити: *Билећа - Билеће, Вогошћа-Вогошће* (ж. р. сг.). *Пљевља-Пљевља* (ср. р. пл.), а не: *Билеће-Билећа, Вогошће-Вогошћа* или *Пљевље-Пљевља* (ср. р. сг.)¹⁴, као и *Стари Град-Старога Града* (на Хвару), а не: *Стариград-Стариграда* (што је име сасвим другог мјеста). Од тога правила ни *Котор-Варош* не може бити изузетак, барем из два разлога:

1. Двородност лексеме *варош* у саставу тога имена може бити само узрок колебања, али не и оправдање за нарушавање принципа поштовања аутентичности властитог имена мјеста (уколико је у складу са стандарднојезичком нормом). У овом и другим сличним случајевима не могу се мијешати два плана: апелативни и ономастички. Лексема *варош* јесте двородна, али у саставу имена *Котор-Варош* она то није, нити може бити. Она је у говору мјештана једнородна, и то мушкога рода. Стање на терену провјерио сам код више информатора, међу којима је и један стручно компетентан: др Иво Прањковић, лингвист, професор Филозофског факултета у Загребу. Као рођени Которварошанин, он потврђује мушки род и узлазни акценат тога ојконима, додајући да се исти род и акценат задржава и кад се (у говору, претежно српскога, живља из околине града) умјесто *Котор-Варош* јавља само *Варош*: Идем из *Вароша*, био сам у *Варошу* итд.

2. Такво осјећање рода у говору мјештана није резултат случајног избора. Постоји, наиме, одређена веза између значења лексеме *варош* и њеног граматичког рода. У РСАНУ се наводе четири значења ове ријечи, од којих су два главна: „1. веће збијено место, град“ и „2. (само м.) предграђе, заселак“¹⁵ Ово друго значење потврђује, као старије, и Скок: „До 15. в. *varoš* је значило 'naselje koje se razvijalo ispod feudalnog grada' (upor. toponim

¹² Милош Окука, *Приче о облицима ријечи*, „Свјетлост“ - ООУР Завод за уџбенике и наставна средства, Сарајево, 1984, 35.

¹³ Код имена са дијалекатских подручја која су по својим особинама изван стандарда проблем је сложенији. О томе је међу првима писао Љ. Јонке у раду *Стандардизација имена мјеста*, в. Зборник Прва југословенска ономастичка конференција, ЦАНУ, Титоград, 1976. У новије вријеме и D. Šipka, *Hvarski ojkonomi između dijalekta i standarda*, Jezik, Zagreb, XXXVII (1989), бр. 1, 21-25.

¹⁴ Опширније о тим именима са стандардолшког становишта пише др Асим Пецо у књизи *Језик наш свагдашњи*, Завод за издавање уџбеника Сарајево, 1969.

¹⁵ Исти извор као у фусноти 4.

Podgrad, Podgraci, gen. *-daca*, Podgradec arb. > *Porades* na Orhidskom jezeru). Упр. *Mon. serb.* 439: *Gradъ Ključъ... i varošъ Podbključъ.*¹⁶

И ојконим *Котор-Варош* могао би се навести као примјер који потврђује ово значење. У његовој структури огледа се чак и начин настанка самог мјеста на које се односи. Прво је, на узвисини изнад садашњег града, био стари град *Котор*, испод кога се касније (уз обале рјечице Врбање) развило насеље, баш као и у другим сличним случајевима, о којима говори Скок. Био је, дакле, прво *Котор*, па онда испод Котора *Варош* (назив који се, како је већ речено, и данас јавља у самосталној употреби); на крају је то двоје спојено у *Котор-Варош*. Род се наметнуо сам по себи, јер се ријеч *варош* у значењу „подграђе“ или, како стоји у РСАНУ, „предграђе, заселак“ јавља само у мушком роду.¹⁷ И у том погледу, како смо видјели, у говору мјештана Котор-Вароша дилема нема. Колебања у пракси на ширем простору, чак и међу стручњацима, настају због могућности двоструког избора рода (с обзиром на двородност лексеме *варош*) и непознавања стварног стања на терену, или, пак, става да не треба прихватити облик који одговара говору становника мјеста: а) зато што је то тешко утврдити (онима који не знају стање на терену, а таквих је много), или б) зато што то у овом случају није битно (јер лексема *варош* у стандардном језику може бити мушког или женског рода).

Ниједан од ова два разлога није прихватљив.

Прво. Амбигвитет номинативног облика није карактеристичан само за *Котор-Варош* (мушки или женски род) него и за нека друга имена мјеста, као што су већ помињана *Пљевља* (која би за неупућене могла бити и ж. р. ср., а не само ср. р. пл., како је у ствари). Па ипак, норма прихвата само изворни, аутентични облик *Пљевља*, *Пљеваља*, *Пљевљима...* (ср. р. пл.)¹⁸. Нема разлога да се *Котор-Варош* у том погледу друкчије третира, без обзира на одсуство дисамбигвизатора у виду придјевских саставница као у примјерима *Нова Варош* и *Нови Варош* и сл.

Друго. За *Котор-Варош* мушки род је једно од битних обиљежја и елемената аутентичности, поред осталог, и због значења лексеме *варош* у саставу имена тога мјеста („подграђе“, „предграђе“). Стога не би требало, чак ако би се полазило и од апелативне употребе те лексеме, с обзиром на њено сасвим одређено значење у овом случају, прихватити мијењање рода, односно допуштати двојако рјешење.

И овдје, дакле, принцип поштовања аутентичности властитих имена, односно нормативно санкционисање оног облика који одговара осјећању становника мјеста, остаје чврст. А да би се осигурало поштовање тога принципа, требало би што прије издати стручно обрађен Именик насељених мјеста, са свим потребним подацима (о роду, броју и промјени појединих ојконима, њиховом поријеклу и значењу итд.). Такав Именик могао би се,

¹⁶ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, књига III, Zagreb, 1973, 567a.

¹⁷ Види значење под 2 уз фусноту 15.

¹⁸ А. Пецо је, у већ поменутој књизи „Језик наш свагдашњи“, категоричан: „У наше вријеме ово се име најчешће употребљава у облику множине средњег рода: *Пљевља – Пљеваља – Пљевљима* и само том облику требало би признати књижевну вриједност“ (стр. 94).

заједно с Југославенским и националним антропонимиконима, израдити уз предстојећи попис становника Југославије (1991).

Milan ŠIPKA

ON DECLENSION OF THE PLACE-NAME KOTOR-VAROŠ AND SEVERAL RELATED
PROBLEMS OF GENERAL NATURE

S u m m a r y

The author discusses the variance in declension of the place-name *Kotor-Varoš*. Of the two options: *Kotor-Varoš*, *Kotor-Varoša* (I declension type, masculine gender) and *Kotor-Varoš*, *Kotor-Varoši* (IV declension type, feminine gender), the former is suggested to be standardized, due to the fact that it reflects the form found in the local dialect.

